

Fyra smeder i Björna

Det är inte så länge sedan vi hade självhushållning här i landet, d. v. s. då man bytte varor och tjänster med varandra. De sista resterna därav försvann efter 1920-talet, då det var rätt vanligt, att lantbrukaren bytte bort smör och ägg hos handlaren mot andra varor.

Under den utpräglade bytes- eller självhushållningens tid, låt oss säga under 1800-talet, då kontanta medel var ringa räknat i riksdaler, skilling, styver och runstycken, gällde det att dra sig fram på vad den egna gården, jakten och fisket kunde ge. Ett led i denna

»Adam och Eva» är två tallar av anseelig storlek intill landsvägen Locksta-Lägsta, vilka Kronan låtit fridlysa.

självhushållning var de yrkesmän inom den egna bygden, vilka mot ringa kontant ersättning eller mot byte av tjänster utförde arbetsuppgifter åt grannar i den egna byn eller också tog på sig arbetsuppgifter åt folk i andra byar. Dit hörde smeder, sockenskräddare, fällmakare, sockenskomakare och snickare.

I det följande kommer författaren att berätta om fyra smeder i Björna socken, vars huvudsakliga arbetsperiod inföll under 1800-talet. Bortsett från dessa var det många andra, som sysslade med gårdens smide. Dit hör t. ex. klockaren Jonas Grundström i kyrkbyn, f. 1816, d. 1899, vilken var en erkänt god hemsmed. Han lär ha behärskat vällning och härdning mycket bra och reparerade icke allenast redskap i hemmet utan nytillverkade också bl. a. yxor och hästskor.

*Nybyggaren, smeden och sedermera hemmansägaren
Anders Persson-Lövenmark*

tillhörde de människor, som under ett långt liv utförde mycket arbete både som nyodlare och skicklig smed.

Denne Anders Persson, senare kallad Lövenmark, var född 1811, död 1898 i Tegelträsk. Han var son till nybyggaren Pehr Larsson i Angsta by i Björna socken och hans hustru Märta Olofsdotter. De var från Orsa i Dalarna. Under flyttningen norrut uppges sonen Anders ha fötts i Graninge.

År 1842 gifte sig Anders Lövenmark med Greta Cajsa Persdotter, f. 1810, d. 1903, från grannbyn Locksta. Hon var dotter till nybyggaren Pehr Svensson i Granåsen, vilken varit bonde i Locksta.

Anders Lövenmark blev sedermera nybyggare i Angsta, där familjen stannade till 1857, då de flyttade till byn Tegelträsk inom Åsele socken, grannby till Remmarn.

Redan under sin tid i Angsta blev Anders Lövenmark känd för sina goda smidesprodukter. Han tillverkade bl. a. liar, som var berömda för sin skärpa, dyrkfria lås, träborrar och borrvängar samt mycket annat finsmide. Någon gång stod han väl också till tjänst med att »blåsa» i vatten, som hämtats från en källa, som hade avlopp åt norr. Sådant »blåst» vatten ansågs ha läkande kraft för många krämpor. Var det därtill blåst av en smed med ässja, ansågs

*Smeden Anders
Persson-Löven-
mark och hans
hustru Greta
Cajsa Persdotter
i Angsta och
Tegelträsk.*

kraften i vattnet mångdubbel. Han lär ha kallat sig »doktor Hjälplös», givetvis en skämtsam benämning.

Om Anders Lövenmarks vidare öden berättar hans sonsonson 63-åriga förmannen Gunnar Lövenmark, Tegelträsk, följande:

Anders Lövenmark tog först upp ett nybygge i Tjälmyrliden, c:a 5 km SO om Tegelträsk. Här odlade han upp några tegar och högg och forslade fram virke till åbyggnaderna. Någon byggnation blev det dock icke, då han förvärvade hälften av både Stavro och Tegelträsk byar, c:a 4.000 hektar. Den andra hälften ägdes av åbon Dan Larsson. Ännu finns rester kvar av det första nybygget i Tjälmyrliden.

Nu vidtog för Anders Lövenmark och hans familj ett intensivt nyodlings- och nybyggnadsarbete. Den störste odlaren i byn blev dock hans son Pelle Lövenmark. Han hade 2-3 drängar, vilka under

sommarhalvåret fick ägna mycken tid åt nyodling för att sedan köra bort den sten, som brutits upp, när snön fallit.

Anders Lövenmark kom själv att ägna mycken tid åt sitt huvudintresse – smidet. Det var icke endast smide för den egna gårdens behov utan även smide åt beställare nära och fjärran. Bland smidesprodukter kan nämnas eggverktyg, såsom liar, yxor och knivar, lås med nycklar till häbren, spik, varvid han köpte tackjärn från Gideåbruk, grepar, spadar, plogar, smide till diverse körredskap, även häkter och hyskor till kläder. Ja, t. o. m. en cykel tillverkade han!

Det var alltså en myckenhet alster denne mästern utförde, och några saker tillverkade av anfadern har Gunnar Lövenmark i sin ägo.

Anders Lövenmark lär ha varit mycket religiös. Varje söndag höll han predikan med psalmsång i byn, och melodin tog han upp på en s. k. »tonstock», som bör ha varit ett psalmodikon. Den gamle hade så stor respekt med sig, att om någon försummat söndagens bönestund, så ville han helst icke möta predikanten på måndagen utan gick hellre en omväg.

Släktföljden i denna släkt, som leder sina anor från Orsa över Angsta by till Tegelträsk är alltså:

Pehr Larsson, Orsa och Angsta

Anders Lövenmark, Angsta och Tegelträsk

Pelle Lövenmark, Tegelträsk

Jakob Lövenmark, Tegelträsk, dog 1967 93 år gammal

Gunnar Lövenmark, Tegelträsk

Kjell Lövenmark, Tegelträsk, 36 år.

Alltså sex generationer, sedan den förste nybyggaren flyttade till Angsta. Fädernehemmet i Tegelträsk är ännu i släktens ägo.

Smeden Nils Olsson, Björna.

Han var född i Anundsjö 1853, d. 1917, och son till bonden i Rösjö i Anundsjö Olof Mårtensson f. 1829, d. 1880, och hans hustru Anna Nilsson, f. 1827 i Anundsjö, d. 1903.

Olof Mårtensson med familj förvärvade ett hemman i Björna kyrkby, vilket sedan inköptes av inspektör G. A. Hedlund.

Nils Olssons hustru Märta Stina Jonsdotter, f. 1860, d. 1902, var

Smeden Nils Olsson, Björna.

dotter till torparen i Berg Jonas Persson, f. 1827, vilken sedermera blev kyrkvaktare och emigrerade till Amerika vid 80 års ålder. På sin mors sida härstammade hon i rakt nedstigande led från de dalmasar, som blev nybyggare i Angsta. Hennes mor Märta Lisa Jonsdotter, f. 1836, var för övrigt syster till Jonas Jonsson, »guldgrävare» i Gruvberget, vanligen kallad Jon Jonschen i Riset.

Nils Olsson, på bygdemål vanligen kallad Nisch Orsch'n, blev tidigt en erkänd smed i björnabygden både vad gällde fin- som grovsmide. Under ett tidigt skede tillverkade han liar för att sedan alltmer ägna sig åt yxsmide. De få kvarvarande täljyxorna, bilorna,

betraktas nu som rariteter. En stor del av hans tid åtgick dock till att omståla yxor, »lägga för dem» som termen heter. Beställningar kom ända från härnösandstrakten och från fjälltrakterna, ty Nisch Orsch'n var en mästare att behärska härdningskonsten. Till omställningen inköpte han stål från firman A. Eggen i Norge. Det var av god kvalitet men svårhärdat.

Att tillverka bergboporrar och ideligen härda om dem var även en del av hans arbete. Och vid björnabornas försök till gruvdrift i Kravattensliden på 1890-talet tillverkade han bergboporrar på upp till 11 fots längd. Samtidigt med att han var gruvsmid uppe i »gruvan», var han även en av intressenterna i företaget.

Författaren kan erinra sig hur han många gånger under barnåren blev sänd till Nisch Orsch'n med bergboporrar för att få dem omsmidda och härdade. Och där stod gubben i gnistregnet vid ässjan och städet som guden Vulcanus själv.

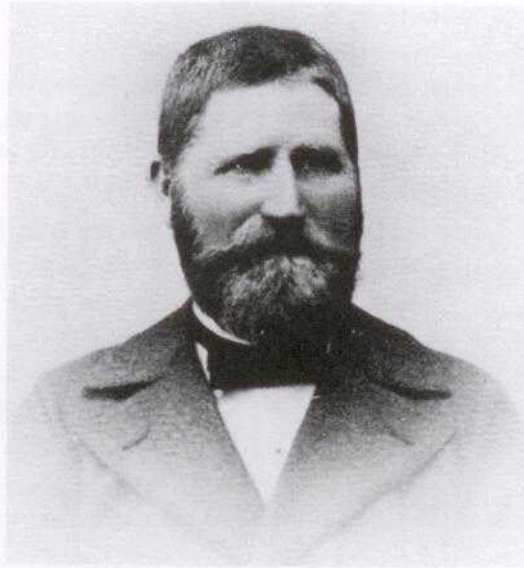
Det kan tilläggas, att Nisch Orsch'n, som den händige man han var, även smidde knivar bl. a. av utnötta filar, som blev särskilt vassa. Skruvstycken och hyvlar, både list- och planhyvlar, var andra alster.

Smidesarbetet var dock ett fattigmansgöra, ty ersättningen var ringa. Därför nödgades han ibland syssla med kolningsarbete. Han kolade åtskilliga milor, t. ex. intill Björna stationssamhälle av virke efter den stora branden 1891 och även på Ryssjömon och vid Näversundet. Även detta arbete gav endast nödortfölg utkomst åt familjen, ty det var under en fattig tid, som Nisch Orsch'n levde.

Han hade även planer på att bygga en smedja i Sågforsen i Björna lillå, där forsen skulle lämna den erforderliga kraften till diverse maskiner. Men projektet måste skrinläggas i brist på medel.

Den smått genialiske Nisch Orsch'n föddes nog hundra år för tidigt. Under de många åren vid ässja och städ bildades en stilla livsfilosofi, baserad även på skrifter av Marx, Engels och Emanuel Swedenborg.

Livet gav väl Nisch Orsch'n inga större favörer räknat i gods och guld, men han efterlämnar i stället minnet av en skicklig smed och en god medmänniska.

*Smeden Jonas Lindström
d. ä. i Movattnet, f. 1857,
d. 1932.*

Torparen Jonas Lindström d. ä., även kallad »Kemisten».

Han var född 1857, d. 1932, som son till bonden Jon Ersson, f. 1817 i Hemling, d. 1903, och hans hustru Anna Cajsa Christiansdotter, f. 1813 i Gideå. Jon Ersson blev bonde i Movattnet, varvid hans hemman senare delades mellan sönerna Nils Lindström och Erik Lindström. Den tredje sonen, ovannämnde Jonas Lindström, blev torpare »söder om viken». Hans hustru var Sigrid Lisa Johansdotter, f. 1863.

Jonas Lindström var en märklig man, som på olika områden besatt gåvor att med sina händer frambringa vackra och konstnärliga saker.

Som finsmed tillverkade han t. ex. lodbössor av god kvalitet, där han egenhändigt tillverkade både bösspipor, lås och kolvar. Allt funktionsdugligt och med en viss konstfärdighet.

Han var byns urmakare, och många klockor fick sin reparation och ans av hans förfarna händer.

Jonas Lindström var även finsnickare och målare både för inomhus- och yttermålning. För yttermålning kokade han själv Falu rödfärg. Det sades om honom, att han »målade starkt».

Bonden
Nils Lindström,
Movattnet,
f. 1842, d. 1924,
och hustrun Bri-
ta Greta Eriks-
dotter, f. 1844,
d. 1927.

Smeknamnet »Kemisten» kom av den erkänsla och beundran byborna visade honom.

Till saken hör även, att han var något av skrivkarl med sällsynt vacker handstil. Detta utnyttjades av befolkningen i viss utsträckning. Dessutom var han fjärdingsman ett antal år under förra världskriget och in på 1920-talet. Det är omvitnat, att han skötte den tjänsten med stor noggrannhet till bätnad både för myndigheterna och befolkningen.

Smeden Nils Näslund d. ä. i Movattnet.

Nils Näslund var född 1862, d. 1929, och hans hustru Maria Karolina Johansdotter, f. 1865, d. 1924. Hon var syster till bonden och kommunal mannen Nils Johansson i byn.

Släktförhållandet bakåt i tiden är följande:

Nils Näslunds far var torparen Erik Nilsson, f. 1811 i Hundsjön och gift med Cajsa Magdalena Danielsdotter, f. 1820 i Gideå, och de bodde på det torp »söder om viken», där sonen och smeden Nils Näslund d. ä. bodde hela sitt liv med torparen och finsmeden Jonas Lindström som närmaste granne.

Erik Nilssons bröder var bonden Anders Nilsson-Westin, f. 1823 i Hundsjö (hemmanet innehas nu av Nils Westin) och bonden Johan Nilsson (Järn-Nisch'n), f. 1825 i Hundsjö. (Hemmanet innehas nu av Hugo Johansson.)

Bröderna Erik, Anders och Johan Nilsson var söner till bonden Nils Carlsson från Hundsjö, vilken flyttade till Movattnet omkring 1825.

Ovannämnde Erik Nilsson arbetade som »träanskaffare» åt Mo såg, och han fick som erkänsla vid ett tillfälle en gåva av sex matskedar i gammalt silver, vilka är dyrgripas i Nils Näslund d. y:s hem.

För att återgå till smeden Nils Näslund d. ä., så sysslade han med smide praktiskt taget hela sitt vuxna liv. Han arbetade helst med grövre smide, såsom smiden till timmerkälkar (stöttingar och getdoningar), smiden till lastvagnar och kärror, varvid han ibland även tillverkade själva trästommen. Mycket duktig lär han ha varit att lägga skenor på trähjulen, där allt måste stämma för att skenorna skulle ligga kvar, när de kallnat. In på 1900-talet tillverkade han även vedklyvar. Och givetvis skötte han om borrvässning och annat husbehovssmide. Det sägs, att han var mycket duktig att »välla», d. v. s. att sammanfoga järn- och stålstycken. Därvid använde han de vanliga ingredienserna borax och sand. Samtliga sina verktyg hade han själv tillverkat.

Nils Näslund d. ä. var en jätte till formatet, och hans händer var som släggor, och för värme var han okänslig, ty lika ofta som han använde smidestången för att ta fram den varma järnbiten ur ässjan, lika ofta tog han den med händerna, som genom mångårig träning blivit garvade. Författaren förvånade sig mycket däröver, då han i 10-årsåldern fick följa med till denne smed.

Hans tjänster togs i anspråk icke blott av byborna utan även av kunder i angränsande byar. Stillsam och försynt till sin läggning var han allmänt avhållen av befolkningep. Hans fritidssysselsättning var

fiske, och många gäddor på upp till 10 kg tog han både i Storsjön och Gideälven, berättar hans son 73-åriga Nils Näslund d. y., som bor på fädernegården.

Nils Näslund hade mycket att göra med den gode grannen finsmeden Jonas Lindström, och i gott samförstånd diskuterade de ofta olika problem.

Ibland sysslade han med milkolning, och han var ej heller främmande för bränning av trätjära i tjärdal.

Under järnvägsbygget i början av 1890-talet var det vanligt, att befolkningen sökte »komma över» någon rälsstump eller ekspik, ty järn och stål var eftertraktade materiel. Det berättas (fast ingen vill gå i god för sanningshalten, inte ens Nils Näslund d. y.), att Nils Näslund d. ä. och en kompis la sig en natt till med en hel räls, som de lade tvärs över roddbåten, som roddes hem. Då det började pratas om saken, d. v. s. »osa hett», lär skenan ha kastats i sjön utanför Näslunds land! Är det sant, så torde skenan ligga på sjöbotten än, ty det är gyttjig och lös botten!

Som slutord om smederna Jonas Lindström och Nils Näslund d. ä. må sägas, att båda framlevde sitt liv i hembygden.

Det är också ett känt faktum, att movattensborna har starka släktband, som binder dem samman. Händighet var också en gåva, som mången i byn hade förutom de här två nämnda representanterna.